Recepce díla Johannese Brahmsa v českých zemích v letech 1877–1897 na základě časopisu *Dalibor*

Ivona Hiršová

Johannes Brahms (1833–1897) si během svého tvůrčího života vypěstoval reputaci váženého mistra. Působil v roli zastánce tzv. absolutní hudby a starších klasických forem, do kterých však zároveň promítal i tehdejší romantické prvky.¹ Brahmsova díla, ať už instrumentální či vokální, byla prováděna interprety téměř po celém světě a ovlivňovala další umělce a jejich tvorbu. V českých zemích se našel nejeden skladatel, na kterého měl J. Brahms vliv. Tím nejčastěji zmiňovaným se stal Antonín Dvořák, kterému Brahms pomohl ke světové kariéře skrze doporučení jeho skladeb vlastnímu vydavateli F. Simrockovi. Brahmsovy skladby se navíc mnohdy objevovaly na programu českých koncertů společně se skladbami Dvořáka, což mohlo být považováno za dirigentův záměr poukázat na podobnosti jejich kompozičního stylu. K seznámení obou skladatelů došlo roku 1877, a proto se daný rok stal počátkem bádání, které pojímá posledních dvacet let Brahmsova života. Hlavním cílem bylo odhalit recepci Brahmsovy tvorby v českých zemích na základě recenzí publikovaných v hudebním periodiku *Dalibor* vycházejícího ve stanovené době.

Brahmsova díla se bezesporu nejvíce uváděla v Praze, předním hudebně-kulturním centru českých zemí. Hned roku 1877 se uskutečnila česká premiéra *Klavírního koncertu d moll*, op. 15 v podání klavíristy Karla Slavkovského pod vedením Ludevíta Procházky, předního propagátora Brahmsovy hudby v českých zemích. Na koncertu vystoupila i Procházkova manželka, sopranistka Marta Reisingerová, tehdejší hlavní protagonistka Brahmsových písní v českém prostředí.² Na premiéru klavírního díla vzpomínal Dvořák v dopise adresovaném Brahsmu: „Mám ještě čest oznámit Vašemu blahorodí, že Váš velkolepý d moll koncert byl

¹ Miloslav Nedbal, „Johannes Brahms,“ in *Slavná minulost německé hudby*, ed. Jiří Štílec, Miroslav Hršel a Miloslav Nedbal (Praha: Panton, 1963), 93.

² David Beveridge, „Dvořák and Brahms: A Chronicle, an Interpretation,“ in *Dvořák and his World*, ed. Michael Beckerman (New Jersey: Princeton University Press, 1993), 58.

zde v Praze proveden v jednom nedávno konaném koncertě, a to s obrovským úspěchem.“³

První Brahmsův pražský pobyt je spojován s rokem 1879, kdy se umělec rozhodl navštívit svého přítele Dvořáka a oplatit mu tímto způsobem jeho poslední návštěvu ve Vídni. Brahmsovi se tak dostalo příležitosti seznámit se s Dvořákovými přáteli, scházejícími se v pražském Konviktu. Tamní společnost byla obzvláště poctěna přítomností důležitého hosta a velice se těšila z mistrova upřímného zájmu o její uměleckou činnost. Sám Brahms, coby člen komise pro udílení rakouských uměleckých stipendií, podporoval nastupující generaci skladatelů, k níž se mimo Dvořáka řadili i Karel Weis, Josef Suk, Vítězslav Novák a další. Německý skladatel ukončil svůj pobyt s příslibem brzkého návratu a účinkování na koncertu spolu s Dvořákem.⁴

Od osmdesátých let se začal více projevovat orchestr Pražské konzervatoře pod taktovkou Antonína Bennewitze, jenž si z Brahmsovy tvorby zvolil k provedení jeho *II. symfonii D dur*, op. 73. Dirigent se rozhodl zařadit danou skladbu především za účelem upozornění na význačnou tvorbu slavného symfonika. Velkolepé dílo sklídilo mimořádný úspěch a dostalo Bennewitzova záměru povzbudit Brahmsovu hudbu v českém prostředí.⁵ Zároveň se jednalo o nejčastěji prováděné Brahmsovo symfonické dílo v českých zemích v rozmezí stanoveného časového období. Posléze od roku 1887 došlo k postupnému nárůstu počtu koncertů, které ve svých programech lákaly na jméno Johannese Brahmsa. Pražská konzervatoř se pustila do nácviku *III. symfonie*, op. 90, jež na koncertě (1887) předvedla s obdivem, stejně jako tu předchozí v 1880. Školní orchestr zároveň přednesl spolu se svým pěveckým oddělením Brahmsovy Čtyři zpěvy, op. 17 pro ženský sbor, harfu a lesní rohy a skladbu *Nänie*, op. 82 pro sbor a orchestr. Nicméně na rozdíl od symfonie publikum tyto skladby nijak neuchvátily, avšak na vině nebyly Brahmsovy kompozice jako takové, nýbrž nedostatečná píle ženského sboru, na kterou kritici poukázali.⁶

V průběhu let vykristalizovaly jisté předpoklady ke zdařilé recepci Brahmsových děl v českém prostředí. Přijetí skladby nejvíce setrvalo na samotném výkonu interpreta, a proto se vynikající interpretace stala klíčovým bodem k úspěšnému koncertu. Johannes Brahms jakožto skvělý klavírista komponoval technicky náročná díla, a tudíž bylo zapotřebí vybírat ty nejkvalitnější umělce, kteří je zvládnou zahrát. I přesto, že bylo pěvecké oddělení pražské konzervatoře

³ Dvořák Brahmsovi, 23. 1. 1878. Milan Kuna a Ludmila Bradová (eds.), *Antonín Dvořák: Korespondence a dokumenty: Kritické Vydání*, svazek 1, Korespondence odeslaná, 1871–1884 (Praha: Supraphon, 1987), 135.

⁴ „Zprávy z Prahy i venkova,“ *Dalibor* 1, č. 2 (1879): 13.

⁵ „Z koncertní síně,“ *Dalibor* 2, č. 34 (1880): 268–269.

⁶ „Z koncertní síně,“ *Dalibor* 9, č. 15 (1887): 116.

zanedbáváno, stále se jednalo o jednu z nejlepších hudebních škol v Evropě, jež odchovála řadu umělců, kteří se mohli pyšnit skvělými provedeními Brahmsových děl. Nepochybně se mezi ně řadili významný houslista František Ondříček a členové věhlasného Českého kvarteta. Zmíněný houslový virtuóz se mohl pyšnit první uvedením Brahmsova slavného *Houslového koncertu D dur*, op. 77 v Praze. Skladbu, kterou Brahms původně zkomponoval pro svého přítele Josepha Joachima, interpretoval Ondříček s přidanými kadencemi za doprovodu orchestru konzervatoře. Za svůj skvělý výkon sklízel od všech přítomných nadšené ovace. Později se technicky náročné dílo stalo součástí umělcova repertoáru na jeho koncertním turné po Evropě.⁷ Samotný Eduard Hanslick se k Ondříčkovu výkonu vyjádřil slovy: „On dovedl ostrým frázováním mnohé, mlhavé partie koncertu Brahmsova učiniti jasnějšími a vážný jeho ráz v dokonalém slohu zachovati.“⁸

V devadesátých letech byl již v českých zemích znatelný zájem o díla Johanne-se Brahmsa, a když roku 1891 vzniklo jedno z nejvýznamnějších komorních těles na poli české hudební kultury, není divu, že si do svého repertoáru zvolilo právě Brahmsovy skladby. České kvarteto se skládalo z absolventů pražské konzervatoře – Karla Hoffmana (1. housle), Josefa Suka (2. housle), Oskara Nedbala (viola) a Otty Bergera (violoncello), kterého roku 1894 nahradil Hanuš Wihan (jejich učitel). *Klavírní kvintet f moll*, op. 34 coby jedno z nejlepších děl komorní tvorby J. Brahmsa byl první skladbou tohoto skladatele, kterou České kvarteto v Praze roku 1893 předvedlo spolu s klavíristou Josefem Jiránkem. Obdivuhodný výkon všech hráčů předělal očekávání přítomných, a celý koncert se tak setkal s naprostým úspěchem.⁹ Přední české komorní těleso si postupem času připojilo do svého repertoáru i další Brahmsova díla – *Smyčcové kvartety c moll, a moll*, op. 51, *Klavírní kvartet g moll*, op. 25 a *Sextet B dur*, op. 18. Svě uznání si členové souboru získali nejen díky stále se zvyšující reputaci, ale především na základě vynikajícího výkonu, který při interpretaci náročných komorních děl předváděli.¹⁰

Důležitost provedení díla lze dále demonstrovat i na příkladu uvedení *Německého requiem*, op. 45 brněnským utrakvistickým spolkem Musikverein v roce 1890. Celkový přednes Brahmsova mistrovského díla se v tomto případě nesetkal s kladným přijetím, jelikož kritici vytknuli provedení sólových partů ve skladbě.¹¹ Oproti tomu uvedení stejného díla pražskou konzervatoří (1890) mělo neskutečný úspěch, což poukazuje i na zlepšení kvality tamního pěveckého sboru oproti jejich předchozímu zmíněnému koncertu.¹² Přestože se však koncert Musikve-

⁷ „Z koncertní síně,“ *Dalibor* 9, č. 44 (1887): 348.

⁸ „Dopisy z ciziny,“ *Dalibor* 9, č. 46 (1887): 366.

⁹ „Z koncertní síně,“ *Dalibor* 15, č. 19 (1893): 145–147.

¹⁰ „Koncerty,“ *Dalibor* 18, č. 18 (1896): 134.

¹¹ „Dopisy původní,“ *Dalibor* 12, č. 27 (1890): 212.

¹² David Beveridge, „Dvořák and Brahms: A Chronicle, an Interpretation,“ 58.

reinu příliš nezdařil, nelze ihned tvrdit, že je brněnský spolek složen ze slabých hráčů. V jejich podání též zazněla v předcházejícím roce (1889) Brahmsova *IV. symfonie e moll*, op. 98, která se touto cestou dočkala české premiéry. Tehdy se jednalo o jediné provedení tohoto kladně přijatého symfonického díla v českých zemích za dobu života jeho autora.¹³

V průběhu zadaného období se v Praze vystříдалo i několik vážených zahraničních umělců, kteří přijeli představit Brahmsova díla. Pražskému obecenstvu se tak roku 1882 dostalo příležitosti navštívit koncerty německého skladatele, klavíristy a dirigenta Hanse von Bülowa, známého též jako obdivovatele a propagátora Brahmsovy hudby. Ve svém repertoáru si mimo jiného přivezl skladby z Brahmsovy rané tvorby – *Sonátu fis moll*, op. 2, *Baladu*, op. 10, *Klavírní variace D dur*, op. 21, ovšem pustil se i do novějších děl a předvedl *Capriccio a Intermezzo*, op. 76 a *Rhapsodii č. 2 g moll*, op. 79. Přestože každá skladba působila odlišným dojmem, dohromady jako celek se všechna díla příjemně doplňovala, k čemuž ještě přispíval obdivuhodný výkon interpreta.¹⁴ Bülow též přislíbil následující koncert se svým orchestrem z Meiningenu (Meiningen Hofkapelle), jenž měl na starosti. O dva roky později (1884) svému slibu dostál, když znovu přijel do Prahy a se zmíněným orchestrem úspěšně uvedl českou premiéru Brahmsovy *III. symfonii F dur*, op. 90.¹⁵ Taktéž Richard Mühlfeld, vynikající klarinetista působící právě v meiningenském orchestru, přicestoval do Prahy a ve spolupráci s hráči českoněmeckého orchestru Jednoty pro komorní hudbu (Kammermusikverein) přednesl brilantně *Klarinetový kvintet h moll*, op. 115. Uvedené dílo, které Brahms komponoval přímo pro jeho nástroj, bylo pražskými posluchači náležitě oceněno.¹⁶

Druhou podmínkou pro kladnou recepci ze strany českého publika se stal rovněž samotný výběr skladby, o čemž se přesvědčil i Johannes Brahms osobně. V únoru roku 1880 se skladatel rozhodl opět navštívit Prahu a uskutečnit slibovaný koncert. Společně s přítelem Josephem Joachimem odehráli v prostorách žofínského paláce několik svých nejnovějších skladeb. Brahms pro svůj pražský debut zvolil své dvě *Klavírní rhapsodie (h moll, g moll)*, op. 79 a ve spolupráci s Joachimem přidal *Sonátu č. 1 G dur*, op. 78 pro klavír a housle. Oba umělce zastihla zklamaná reakce přítomných posluchačů-kritiků, jejichž představy o prvním Brahmsově výstupu nebyly naplněny: „[...] možno říci, že neodcházelo obecenstvo z koncertu uspokojeno [...] slíboval si každý o prvním výstupu mistra, jakým v pravdě jest Brahms, daleko více; mnoho bylo v poslední době pochvalného pověděno o nové jeho symfonii i o koncertu houslovém, doufal

¹³ „Listy z Brna,“ *Dalibor* 11, č. 27 (1889): 209.

¹⁴ „Z koncertní síně,“ *Dalibor* 4, č. 8 (1882): 60.

¹⁵ „Z koncertní síně,“ *Dalibor* 6, č. 46 (1884): 455–457.

¹⁶ „Z koncertní síně,“ *Dalibor* 15, č. 25–26 (1893): 197–198.

tedy každý, že Pražanům z vystoupení obou těchto znamenitých sil vyplyne nemalá pochoutka ve směru posledním.“¹⁷ Na vině tohoto zklamání ovšem nebyla interpretace děl, nýbrž samotný výběr poslechově náročných skladeb, jenž se stal tím hlavním důvodem neúspěchu. Již Eduard Hanslick označil Brahmsovu první sonátu za nelehce pochopitelnou z hlediska její citové stránky, což se potvrdilo u českého publika, u něhož se skladba střetla s nepochopením.¹⁸ První veřejný koncert Brahmsa v Praze se tak stal zároveň i posledním. Brahms ovšem nebyl jediným slavným skladatelem, jehož první přijetí neproběhlo dle očekávání. Těž Petr Iljič Čajkovskij zakusil nezdařilou návštěvu Prahy, když se jeho divadelní koncert (1888) odehrál pouze před malým množstvím posluchačů. Na nedostatečném zájmu nejvíce ztratili organizátoři celé události, kteří sice vyplatili Čajkovskému smlouvanou částku, nicméně s připomínkou týkající se jejich ztrát. Tímto gestem si však pobouřili ruského skladatele natolik, že jim peníze dotčeně vrátil a chystal se z Prahy ihned odcestovat.¹⁹ Naštěstí tento případ u Brahmsa nenastal, ba naopak, na jeho výstup se již všichni předem těšili. Tím smutnější jistě bylo následné zklamání sálu zaplněného posluchači, kteří původně přišli plni očekávání z přednesu váženého mistra.

Nicméně i navzdory nezdaru Brahmsova pražského koncertu na počátku osmdesátých let si české publikum stále velice cenilo skladatele a kladně přijímalo jeho skladby. Na základě recenzí v časopise *Dalibor* lze soudit, že většina děl odehraných v období 1877–1897 na českém území se díky skvělé interpretaci setkala s úspěchem.

The Reception of Johannes Brahms' Work in the Czech Lands between 1877 and 1897 Based on the Magazine *Dalibor*

Abstract

The aim of this paper is to determine the relationship of Czech audiences to the music of Johannes Brahms. All the concerts containing Brahms' pieces were identified as a result of research into issues of the music magazine *Dalibor*. Subsequent reviews clarified the reception of Brahms' work in the Czech lands, and consequently Brahms' work was positively received by Czech audiences. The research revealed two aspects in particular that influenced the acceptance of the composer's work. First of all, the choice of the composition mattered, as the music of Brahms counted among the most challenging to perform and therefore

¹⁷ „Z koncertní síně,“ *Dalibor* 2, č. 6 (1880): 43–44.

¹⁸ Ludwig Erhardt, *Brahms*, překlad Hilda Holinová (Bratislava: Opus, 1986), 199–200.

¹⁹ Emanuel Chvála, *Z mých pamětí hudebních*, ed. Filip Karlík, Jiří Kopecký (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020), 538.

difficult to listen to. The second condition was the correct interpretation of the work. Brahms composed technically difficult compositions, so a poor performance would ruin the whole impression made by the music. Therefore, only the best interpreters were chosen. During the period it was possible to observe how Czech audiences gradually developed a deep admiration for the work of Brahms.

Recepce díla Johannese Brahmsa v českých zemích v letech 1877–1897 na základě časopisu *Dalibor*

Abstrakt

Cílem práce bylo zjistit, jaký vztah chovají čeští posluchači k hudbě Johannese Brahmsa. Na základě bádání v hudebním časopise *Dalibor* byly nalezeny veškeré koncerty obsahující skladby tohoto skladatele. Následné recenze objasnily recepci Brahmsovy tvorby v českých zemích. Lze říci, že díla J. Brahmsa byla českým publikem kladně přijata. Bádání odhalilo dvě podmínky, které ovlivňovaly přijetí skladatelova díla posluchači. Zprv záleželo na výběru skladby, jelikož díla Brahmsa se řadila k obtížným kusům, a tudíž byla i poslechově náročná. Druhou podmínkou se stala správná interpretace díla. J. Brahms komponoval technicky náročná díla, tudíž špatné provedení by zkazilo dojem z jeho skladby. Proto byli vybíráni ti nejlepší umělci. V průběhu bádání bylo možno sledovat, jak si české publikum za danou dobu vypěstovalo hluboký obdiv ke tvorbě J. Brahmsa.

Keywords

Johannes Brahms; 19th century music; reception; reviews; music magazine *Dalibor*

Klíčová slova

Johannes Brahms; hudba 19. století; recepce; recenze; hudební časopis *Dalibor*

Príspevek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2021_013).

Ivona Hiršová
ivona.hirsova01@upol.cz